

Ірина Городецька,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права та методики викладання
історико-правознавчих дисциплін
Ніжинського державного університету
імені Миколи Гоголя

УДК 349.6:502.74

Ознаки суспільних відносин у галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу як об'єкта правового регулювання

У сучасних умовах наростання екологічної кризи в Україні і світі актуалізуються питання раціонального використання, охорони і відтворення тваринного світу, як одного з компонентів природного середовища. Незважаючи на важливість функцій (екологічну, соціальну, економічну), які виконує тваринний світ, відносини у галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу не отримали належної правової оцінки з боку представників еколого-правової науки.

Окремим проблемам охорони, раціонального використання і відтворення тваринного світу приділяли увагу такі вчені, як: Г. І. Балюк, Л. О. Белих, М. М. Веденін, М. П. Волик, А. П. Гетьман, Р. Х. Гізатуллин, І. А. Головка, Т. В. Григор'єва, В. І. Книш, О. С. Колбасов, С. С. Константініді, В. В. Костицький, Т. М. Мала, В. Л. Мунтян, Л. Д. Нечипорук, В. В. Овдієнко, О. О. Онищук, О. О. Погрібний, П. В. Тихий, Ю. А. Турлова, В. С. Шахов, Ю. С. Шемшученко,

В. В. Шеховцов, М. В. Шульга, А. М. Щеклодкін, К. В. Ящук та інші. Проте досі не визначено характерних ознак розглядуваних суспільних відносин як об'єкта правового регулювання.

Таким чином, мета дослідження полягає в тому, щоб на основі наукових підходів до розуміння сутності суспільних відносин у галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу, аналізу впливу на них норм різних галузей права та методів їх правового регулювання, визначити характерні ознаки зазначених відносин як об'єкта правового регулювання.

Так, В. І. Книш зазначає, що правова охорона тваринного світу представляє собою комплексне утворення, а у її підґрунтя покладені численні правові норми, які відносяться до різних галузей права [1, с. 19]. У зв'язку з цим, автором обґрунтовується можливість виділення у структурі правової охорони тваринного світу конституційно-правової, кримінально-правової, цивільно-правової,

адміністративно-правової та міжнародно-правової охорони тваринного світу [2, с. 7]. Досліджуючи особливості правового забезпечення охорони та раціонального використання об'єктів тваринного світу як системного утворення, Л.Д. Нечипорук наголошує, що законодавство про використання об'єктів тваринного світу є комплексним, що гармонійно поєднує норми різних галузей права (екологічне, цивільне, адміністративне, кримінальне і т.д.) [3, с. 173]. Л. О. Белих обґрунтовує положення, згідно якого правове регулювання тваринного світу має в якості свого предмета наступні групи суспільних відносин: з приводу тваринного світу як об'єкта власності; з приводу тваринного світу як об'єкта користування; з приводу державного управління тваринним світом; з приводу охорони об'єктів тваринного світу [4, с. 162-163]. Зважаючи на те, що зазначена сукупність суспільних відносин регулюється нормами публічного (адміністративного) та приватного права, авторка розглядає охорону і використання тваринного світу як комплексний (міжгалузевий) правовий інститут [4, с. 8, 13].

Дійсно, разом із розвитком фауністичного законодавства (законодавства про тваринний світ) [5, с. 212-216; 6, с. 442-446; 7, с. 8-10], поліструктурність суспільних відносин у галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу, що потребують правового регулювання обумовила врегульованість останньої нормами різних галузей права.

Зокрема, норми конституційного права мають визначальне значення як для регулювання найважливіших суспільних відносин взагалі, так і для регулювання відносин у галузі охорони та використання тваринного світу зокрема. Аналіз статей 13, 14, 16, 41, 50, 66, 85, 92, 106, 116, 119, 137, 138, 142 Основного Закону свідчить про наявність конституційно-правових норм, які: визначають належність природних ресурсів на праві власності Українському народу,

від імені якого ці права власника покладаються на органи державної влади і місцевого самоврядування у визначених Конституцією України межах (ч. 1 ст. 13, ч. 1 ст. 142), закріплюють право кожного громадянина на користування природними об'єктами права власності народу відповідно до закону (ч. 2 ст. 13); покладають на державу обов'язок по забезпеченню екологічної безпеки і підтриманню екологічної рівноваги на території України (ст. 16); встановлюють право громадян на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди (ч. 1 ст. 50), і, разом із тим, обов'язок не заподіювати шкоду природі, відшкодовувати завдані збитки (ст. 66); визначають основи діяльності та закріплюють компетенцію органів державної влади і місцевого самоврядування та їх посадових осіб у сферах охорони природи, екологічної безпеки і природокористування (ст. ст. 85, 106, 116, 119, 137, 138, 142) та інших норм загального характеру, які є основою для правової регламентації розглядуваних суспільних відносин [8].

У ст. 9 Конституції України проголошено, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України [8]. Україна як самостійна держава підписала й ратифікувала низку міжнародних договорів, що регулюють використання та охорону тваринного світу, зокрема: «Про ратифікацію Конвенції про охорону біологічного різноманіття» від 29.11.1994 р., «Про участь України в Конвенції про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином як середовище існування водоплавних птахів» від 29.10.1996 р., «Про приєднання України до Конвенції про збереження мігруючих видів диких тварин» від 19.03.1999 р., «Про приєднання України до Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою

зникнення» від 14.05.1999 р., «Про приєднання України до Картахенського протоколу про біобезпеку до Конвенції про біологічне різноманіття» від 12.09.2002 р., «Про ратифікацію Угоди про виконання положень Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права від 10 грудня 1982 року, які стосуються збереження транскордонних рибних запасів та запасів далеко мігруючих риб і управління ними» від 28.11.2002 р. та ін.

На думку Л. Д. Нечипорук, міжнародні договори щодо використання і охорони тваринного світу можна об'єднати у дві групи: договори, спрямовані на використання та охорону флори й фауни в цілому, та договори, що регулюють використання та охорону певної популяції (вид, сімейство) [3, с. 64].

Слід зазначити, що в сучасних умовах, з огляду на складну екологічну ситуацію в Україні та світі, інтеграційні процеси в суспільстві, актуалізуються проблеми гармонізації законодавства України і країн Європи взагалі та у розглядуваній сфері зокрема. Останнім часом, дедалі більше з'являється наукових праць, присвячених правовим проблемам екологічної політики Європейського Союзу та України [9], аналізу стратегії та принципів конвергенції (зближенню) екологічного законодавства Європейського Союзу та України [10, с. 341-361], теоретичним та практичним аспектам реалізації міжнародно-правових норм у галузі охорони навколишнього середовища [11].

Величезна роль у врегулюванні суспільних відносин у галузі охорони, використання та відтворення тваринного світу належить нормам адміністративного права. У низці наукових досліджень, присвячених тим чи іншим проблемам правового регулювання тваринного світу, зокрема, таких авторів як Л. О. Бєлих, М. М. Веденін, В. І. Книш, Л. Д. Нечипорук, наголошується на питомій вазі саме норм адміністративного права у правовому регулюванні охорони та ви-

користання тваринного світу [1, с. 24, 36-40; 3, с. 61-62; 4, с. 35-37; 12, с. 40-47]. Значна частина відносин, які формуються у ході: державного управління та регулювання у галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу; діяльності органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та громадських організацій, наділених владно-розпорядчими державними функціями по відношенню до іншого суб'єкта правовідносин у розглядуваній галузі; надання суб'єктами публічної адміністрації адміністративних (управлінських) послуг у вигляді дозвольно-ліцензійних, реєстраційних та інших подібних дій; застосування заходів адміністративного примусу та адміністративної відповідальності у галузі охорони використання і відтворення тваринного світу та інших, – регулюються нормами адміністративного права.

Кримінально-правові норми, що входять до змісту Кримінального кодексу України регламентують питання відповідальності та покарання за такі злочинні діяння, як: порушення правил охорони вод, якщо це спричинило масову загибель об'єктів тваринного світу (ч. 2 ст. 242); забруднення моря, якщо це створило небезпеку для живих ресурсів моря (ч. 1 ст. 243) або спричинило масову загибель об'єктів тваринного світу (ч. 2 ст. 243); незаконне полювання (ст. 248); незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом (ст. 249); проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів (ст. 250); порушення ветеринарних правил (ст. 251); жорстоке поводження з тваринами (ст. 299) [13]. Ті чи інші аспекти кримінальної відповідальності у галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу, запобігання й усунення негативного впливу господарської та іншої діяльності людини на тваринний світ, тенденцій розвитку злочинів проти тваринного світу та виявлення чинників, що їх детермінують, удоскона-

лення законодавства в цій сфері досліджувались такими науковцями, як Г. І. Балюк [7, с. 273-276], М. П. Волик [14], І. А. Головко [15], Григор'єва Т. В. [16, с. 152-155], О. О. Томин [17], Ю. А. Турлова [18], В. В. Шеховцов [5, с. 263-264; 6, с. 497-499] та іншими.

Важливе місце у врегулюванні відносин у галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу належить нормам цивільного права. Зокрема, В. В. Шеховцов досліджуючи особливості цивільно-правових відносин приватної власності на об'єкти тваринного світу в екологічному законодавстві України, приходить до висновку, що такі відносини на сучасному етапі фактично не врегульовані у фауністичному законодавстві, а при їх регулюванні використовуються норми цивільного законодавства України [19, с. 145]. Автором аргументовано положення, що об'єкти тваринного світу, вилучені з навколишнього природного середовища, стають об'єктом вільного цивільно-правового обороту, і тому власники таких об'єктів мають право вільно реалізовувати свої права, укладати угоди щодо них (відчужувати, дарувати тощо) за умови їх збереження й незавдання шкоди довкіллю [20, с. 11]. У врегулюванні відносин щодо цивільно-правової відповідальності, зокрема, при відшкодуванні шкоди, заподіяної внаслідок порушення законодавства про тваринний світ, також слід керуватись цивільним законодавством (відповідними положеннями Цивільного кодексу України, зокрема главами 19 та 82), зокрема, у тих випадках, коли ці питання не врегульовані природоохоронним законодавством [6, с. 500-501; 7, с. 276-277].

Слід зазначити, що нерозривна єдність тваринного світу з навколишнім природним середовищем обумовлює взаємозв'язок суспільних відносин у галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу з екологічним, земельним, водним,

лісовим, флористичним, гірничим, атмосфероповітряним правом. Багато норм, що стосуються охорони і використання тваринного світу, містяться у Земельному кодексі України, Лісовому кодексі України, Водному кодексі України, Кодексі України про надра, законах України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про природно-заповідний фонд України», «Про екологічну мережу України», «Про рослинний світ», «Про охорону земель», «Про меліорацію земель», «Про охорону атмосферного повітря» тощо.

Досліджуючи місце та роль галузей права у системі правової охорони рослинного світу України, І. В. Гиренко приходить до висновку, що безпосередній зв'язок між нормами флористичного, земельного, лісового, гірничого, водного права лежить в площині природних ресурсів і полягає в неможливості використання цих природних ресурсів без впливу на об'єкти рослинного світу [21, с. 130]. Аналогічним чином це стосується і тваринного світу, оскільки зв'язок цих важливих компонентів навколишнього природного середовища очевидний.

Важливе значення у правовому регулюванні суспільних відносин у галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу належить методам правового регулювання. Враховуючи характер дії права на розглядувані суспільні відносини, а саме, норм фундаментальних галузей права (конституційного, адміністративного, кримінального, цивільного) можна виділити два традиційні для теорії права методи – імперативний і диспозитивний.

Виділяючи універсальні методи правового регулювання відповідних груп суспільних відносин (цивільно-правовий, адміністративно-правовий, кримінально-правовий), В. К. Попов зазначає, що немає необхідності в обов'язковому визначенні свого методу для кожної галузі права, оскільки

названі методи охоплюють основні способи та прийоми впливу на суспільні відносини [22, с. 11-12]. Більшість фахівців з екологічного права однак стаїні щодо існування особливо (змішаного) методу правового регулювання, який базується на поєднанні прийомів і способів диспозитивного (цивільно-правового) та імперативного (адміністративно-правового) методів правового регулювання екологічних відносин [22, с. 12-14; 23, с. 10-11], або, як зазначає Т. О. Коломоєць, приватно-правової та публічно-правової складових при значному превалюванні останніх [24, с. 368].

Переважає застосування рис імперативного методу в правовому регулюванні суспільних відносин у галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу обумовлене особливістю даної сфери відносин, яка полягає в яскраво вираженій формі правового забезпечення публічних (загальносуспільних) інтересів. Потреба переважного задоволення останніх викликана об'єктивною необхідністю і важливістю збереження тваринного світу, як одного з найбільш вразливих компонентів навколишнього природного середовища, національного багатства України в інтересах усього суспільства. І ключова роль у реалізації такого завдання належить системі юридичних засобів державно-владного впливу на розглядувані суспільні відносини з метою забезпечення стабільності, охорони та впорядкованості у відповідній сфері взагалі, і, адміністративно-правовому регулюванню зокрема.

На превалюванні саме адміністративно-правового регулювання в сфері охорони та використання тваринного світу наголошується в низці досліджень, зокрема, таких авторів

як Л. О. Бєлих, М. М. Веденін, В. І. Книш, Л. Д. Нечипорук [1, с. 24-25; 3, с. 61-62; 4, с. 35-37; 12]. Проте, у сучасних умовах адміністративної реформи проблематика адміністративно-правового регулювання в зазначеній сфері не була предметом окремого наукового дослідження, що і зумовлює необхідність комплексного аналізу питань адміністративно-правового регулювання охорони, використання і відтворення тваринного світу в Україні та розробки оптимальних пропозицій, спрямованих на його вдосконалення.

Викладене вище дає підстави зробити висновок, що для суспільних відносин у галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу як об'єкта правового регулювання характерна низка ознак:

1) комплексний характер – обумовлений багатогранністю та поліструктурністю самих відносин, урегульованістю їх нормами різних галузей права, застосуванням способів і прийомів диспозитивного та імперативного методів правового регулювання;

2) є складовою складної системи взаємодії галузей (підгалузей, інститутів, норм) права (іншими складовими якої є екологічне, земельне, водне, лісове, флористичне, гірниче, атмосфероповітряне право), обумовленої об'єктивним взаємозв'язком компонентів природного середовища та інтегративну функцію якої (системи взаємодії) зумовлено екологічним фактором;

3) превалювання публічних (суспільних) інтересів над приватними, що зумовлює пріоритетне положення публічно-правового регулювання розглядуваних відносин.

Список використаних джерел

1. *Книш В. І.* Адміністративно-правова охорона тваринного світу та роль міліції у її здійсненні: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Книш Валентин Іванович. – Х., 2007. – 187 с.

2. *Книш В. І.* Адміністративно-правова охорона тваринного світу та роль міліції у її здійсненні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07

„Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право” / В. І. Книш. – Харків, 2007. – 17 с.

3. *Нечипорук Л. Д.* Еколого-правове регулювання раціонального використання об'єктів тваринного світу: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / Нечипорук Любов Дмитрівна. – К., 2009. – 198 с.

4. *Белых Л. А.* Административно-правовое регулирование охраны и использования животного мира в Российской Федерации: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.14 / Белых Лариса Алексеевна. – Екатеринбург., 2005. – 182 с.

5. *Екологічне право України. Особлива частина [текст] : навч. посіб. / О. М. Шуміло (кер. авт. кол.), В. А. Зуєв, І. В. Бригадир та ін. – К. : Центр учбової літератури, 2013. – 432 с.*

6. *Правова охорона довкілля : сучасний стан та перспективи розвитку : [монографія] / А. П. Гетьман, А. К. Соколова, Г. В. Анісімова та ін. ; за ред. А. П. Гетьмана. – Х. : Право, 2014. – 784 с. – (Харківська наукова школа екологічного права).*

7. *Тваринний світ України : правова охорона, використання та відтворення / Г. І. Балюк, О. О. Погрібний, Ю. С. Шемшученко [та ін.] ; за ред. Г. І. Балюк. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 384 с.*

8. *Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. - № 30. – Ст. 141*

9. *Гетьман А. П.* Правовые проблемы экологической политики Европейского Союза и Украины : [монография] / А. П. Гетьман, В. И. Лозо. – Х. : Право, 2014. – 280 с.

10. *Лозо В. И.* Правовые основы экологической стратегии Европейского Союза (Концепция, программное обеспечение, систематизация и комментарий действующего законодательства ЕС) : [монография] / В. И. Лозо. – Х. : Право, 2008. – 368 с.

11. *Медведева М. О.* Теоретичні та практичні аспекти реалізації міжнародно-правових норм у галузі охорони навколишнього середовища : [монографія] / За наук. ред. О. В. Задорожного. – К. : Фенікс, 2012. – 484 с.

12. *Веденин Н. Н.* Животный мир : проблемы охраны и использования / Н. Н. Веденин // Журнал российского права. – М. : Норма ИНФРА-М, 2002. – № 12. – с. 40–47.

13. *Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III // Голос України. – 2001. - № 107.*

14. *Волик М. П.* Правове регулювання полювання в Україні (на матеріалах південного регіону України) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 „Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право” / М. П. Волик. – Одеса, 1997. – 22 с.

15. *Головко І. А.* Кримінальна відповідальність за жорстоке поводження з тваринами : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 „Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право” / І. А. Головко. – Київ, 2010. – 20 с.

16. *Григор'єва Т. В.* Правове регулювання використання й охорони водних живих ресурсів: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / Григор'єва Тетяна Вікторівна. – Х., 2005. – 187 с.

17. *Томин О. О.* Правове регулювання мисливства та полювання в Україні (на матеріалах Карпатського регіону) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 „Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право” / О. О. Томин. – Київ, 2009. – 20 с.

18. *Турлова Ю. А.* Кримінологічна характеристика браконьєрства в Україні та протидія цим злочинам : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 „Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право” / Ю. А. Турлова. – Київ, 2011. – 18 с.

19. *Шеховцов В. В.* Особливості цивільно-правових відносин приватної власності на об'єкти тваринного світу в екологічному законодавстві України / В. В. Шеховцов

// Актуальні питання кодифікації екологічного законодавства України : зб. тез наук. доп. учасн. «круглого столу», 9 листоп. 2012 р. / Нац. ун-т. «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». – Х., 2012. – С. 145–147.

20. *Шеховцов В. В.* Право приватної власності на об'єкти тваринного світу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 „Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право” / В. В. Шеховцов. – Х., 2009. – 20 с.

21. *Гиренко І. В.* Місце та роль галузей права у системі правової охорони рослинного світу України / І. В. Гиренко // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України : зб. наук. праць. – К., 2014. – С. 124–131. – (Серія : Право; вип. 197, ч. 2).

22. *Екологічне право України* : [підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл.] / В. К. Попов, А. П. Гетьман, С. В. Разметаєв та ін.; [За ред. В. К. Попова та А. П. Гетьмана.] – Х. : Право, 2001. – 385 с.

23. *Екологічне право України* : [підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] / [За ред. А. П. Гетьмана та М. В. Шульги.] – Х. : Право, 2009. – 328 с.

24. *Коломоєць Т. О.* Адміністративний примус у публічному праві України : теорія, досвід та практика реалізації: дис. ... д-ра. юрид. наук : 12.00.07 / Коломоєць Тетяна Олександрівна. – Запоріжжя, 2005. – 455 с.

Городецька І. А. Ознаки суспільних відносин у галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу як об'єкта правового регулювання

У статті на основі наукових підходів до розуміння сутності суспільних відносин у галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу, аналізу впливу на них норм різних галузей права та методів їх правового регулювання, визначено характерні ознаки зазначених відносин як об'єкта правового регулювання.

Ключові слова: ознаки, правове регулювання, норми права, суспільні відносини, галузь охорони, використання і відтворення тваринного світу.

Городецкая И. А. Признаки общественных отношений в отрасли охраны, использования и воспроизводства животного мира как объекта правового регулирования

В статье на основе научных подходов к пониманию сущности общественных отношений в отрасли охраны, использования и воспроизводства животного мира, анализа влияния на них норм разных отраслей права и методов их правового регулирования, определены характерные признаки отмеченных отношений как объекта правового регулирования.

Ключевые слова: признаки, правовое регулирование, нормы права, общественные отношения, отрасли охраны, использования и воспроизводства животного мира.

Horodetska I. Signs of public relations in area of protection, use and reproduction of animal world as an object of legal regulation

On the basis of scientific approaches to understanding of essence of the public relations in area of protection, use and reproduction of animal world, the analysis of influence of norms of different branches of the right for them and methods of their legal regulation, the defined characteristic features of these relations as an object of legal regulation.

Key words: signs, legal regulation, public relations, norms of right, area of protection, use and reproduction of animal world.